

DOBROČINNÉ INŠTITÚCIE

V minulosti vládol väčší súlad medzi obyvateľstvom a úrodnou pôdou, ktorá ho živila, než v poslednom čase alebo i v súčasnosti, t. j. obrábanie úrodnej pôdy zamestnávalo, vychovávalo a bolo schopné uživiť všetkých obyvateľov, v súčasnosti však je zrejmé, že sa už ľudstvo nie je schopné uživiť len obrábaním pôdy. V minulosti síce neexistovalo také rozvinuté hospodárstvo ako dnes, no ani matka zem nemusela chovať toľko ľudí, ale oveľa menej. Obyvateľov bolo teda menej, čo sa dá historicky dokázať, a preto sa, aj keď nie úplne dokonale, predsa len pohodlnejšie ako dnes mohli uživiť obrábaním pôdy. Čím väčší však narastal prírastok obyvateľstva, tým menej ho mohlo poľnohospodárstvo zamestnať a uživiť. Prvým dôsledkom nárastu obyvateľstva z pohľadu hospodárstva bolo to, že sa úrodná zem, predtým rozdelená medzi menej rodín, žijúcich v patriarchálnom zriadení, čoraz väčšími delila, čo však pomohlo len na krátky čas a samotné delenie sa stalo príčinou ešte väčšieho nárastu počtu obyvateľstva, pretože nielenže vznikali nové a čoraz početnejšie rodiny s vlastným hospodárstvom, ale aj z nich sa ďalšie nové rodiny rodili. Úrodná pôda sa síce rozširovala kultivovaním predtým neúrodnej, no postupne už ani tento rozsah nestačil a pribúdajúce rodiny mali čoraz menšiu výmeru pôdy, na ktorej by sa mohli usadiť a uživiť. Za takýchto okolností aj členovia rodín pochopili, že už nemôžu zakladať nové hospodárstva a na nich sa uživiť, boli teda nútení obrátiť sa inam a pomýšľať na nový spôsob zamestnania. V časoch, keď ešte ľudí uživilo poľnohospodárstvo, sami si vyrábali všetky potreby pre život, odievanie i bývanie, alebo si ich dali vyrobiť členom svojej obce. Tak to bolo väčšinou ešte aj v starovekom Grécku a Ríme, hoci už nešlo o patriarchálne spoločnosti. Práce, nástroje a iné výrobky, ktoré si rodiny zhotovovali sami, však boli nedokonalé a ich výroba si vyžiadala veľa času, práce a nákladov. Keďže zvyšné obyvateľstvo, ktoré zostalo bez hospodárstva a živobytia, nemalo iné zamestnanie, pustilo sa do výroby všetkého, čo poľnohospodárske rodiny popri obrábaní pôdy pre život potrebovali, a tým, že ich na výmenu nahradili v iných potrebných prácach, získali každodenné živobytie. Takýmto spôsobom vznikli samostatné remeslá a remeselnícky stav, čo malo na spoločenský rozvoj obrovský vplyv. Mnoho ľudí, zbytočných v poľnohospodárstve, prešlo na remeslá a ich počet sa neustále rozrastal. Zároveň s remeslami vznikol obchod, ktorý sa stal spojovacím článkom medzi remeselníkmi a roľníkmi. Obchod preberá výrobky z rúk remeselníkov a dodáva ich roľníkom a naopak, a to nielen v rámci jednej krajiny, ale aj medzi národmi a štátmi. Kraj s menej úrodnou, pustejšou pôdou zrodil viac

remeselníkov, kraj s pôdou úrodnejšou menej, remeselníci toho prvého potrebovali poľnohospodárske plodiny, roľníci toho druhého zas remeselné výrobky, obe strany si to, čo potrebovali, vymenili prostredníctvom obchodu. Priemysel, kam radíme remeslá i obchod, tak začal zamestnávať veľký počet ľudí, a tým im dodal živobytie, ktoré už im pôda poskytnúť nemohla. Takto sa však opäť rozrástol počet obyvateľstva, pretože vznikli nové zdroje živobytia, prírastok obyvateľstva sa vždy vyvíja v závislosti od nárastu možností zamestnania. Priemysel (industria) mal však na poľnohospodárstvo silný vplyv a pomohol jeho rozvoju a zdokonaleniu, nielen tým, že mu dodával množstvo prostriedkov na lepšie a úspešnejšie obrábanie pôdy, ale najmä tým, že sa zvýšili ceny výrobkov, čo treba pripísať na jednej strane vyššiemu vnútornému dopytu po poľnohospodárskych plodinách, na druhej strane ich vývozu a vonkajšiemu (externus, äusserlich) dopytu. Nové priemyselné zdokonalenie poľnohospodárstva znovu spôsobilo prudký nárast počtu obyvateľstva, a keď ten opäť prevýšil zdroje, znovu sa ľudia nahrnuli do remesiel a obchodu a tam si hľadali živobytie, ktoré už im poľnohospodárstvo neponúkalo. Tieto javy a postup charakterizujú celý stredovek a obdobia bezprostredne po ňom nasledujúce. V novoveku a súčasnosti sa priemysel, t. j. remeslá a obchod, veľmi zdokonalili najmä vynálezmi strojov, ktoré zastúpia tisíce rúk a v obrovskej miere obmedzujú ručnú prácu. Strojovou prácou prišlo o živobytie veľké množstvo ľudí, ale tento úpadok sa čiastočne vyrovnal tým, že sa priemysel z viacerých príčin, najmä vďaka objaveniu a ovládnutiu nových častí sveta, nárastom životných potrieb, vyvolaným rozšírením a zdokonalením priemyslu a s tým spojeným nárastom bohatstva jednotlivcov, ešte väčšmi rozvinul a poskytol ľuďom oveľa viac pracovných príležitostí, než mali predtým. Ale ani tento nárast príležitostí celkom nevyrovnal predchádzajúci úpadok, čím v málo úrodných, ale vysoko priemyselne rozvinutých krajinách zostalo veľké množstvo ľudí bez práce a chudobných. Chudoba pribudla preto, že si strojnictvom (Maschinen) zdokonalený priemysel vyžadoval a vyžaduje veľké istiny (kapitály), podnikatelia (die Unternehmer), ktorí taký kapitál nemohli nazbierať, nielenže sa nemohli pustiť do súťaže (Concurenz) s veľkopodnikateľmi, ale čoraz väčšmi zaostávali a nakoniec so svojou živnosťou skončili. Z podnikateľov sa stali jednoduchými pracovníkmi, nádenníkmi, a tým sa zaradili medzi chudobný ľud. Takto v súčasnosti vznikli v občianskych spoločnostiach dva protiklady: obrovskí boháči, skutoční vládcovia priemyselného sveta, bohatší než Krézus či Lukulus, a chudobní úbožiaci, chudobnejší než Íri. Prudký rozvoj priemyslu vyvolal z vyššie spomenutých príčin aj prudký rozvoj poľnohospodárstva, ktorý zase

spôsobil nárast počtu obyvateľstva, a keďže sa už toľko ľudí neužíva poľnohospodárstvom, ba ani v priemysle si prácu nenájde, je pochopiteľné, že aj títo veľmi rozmnožili už i tak veľkú chudobu.*

Takýto stav vládne v západoeurópskych krajinách. Prudko tam narástol počet obyvateľstva a ďalej rastie, čomu pomáhajú aj iné než spomenuté príčiny, napr. zrušenie cechov. V Belgicku býva na štvorcovej míli 7815 obyvateľov, v Lukke 7631, v Británii a Írsku 4660, v Nizozemsku 4245, na Sicílii 3965, vo Francúzsku 3239, v Nemecku 3185, vo Vatikáne 3047 a vo Švajčiarsku 3040, čo je nepochybne najmä u tých prvých veľká hustota obyvateľstva. Všeobecný prírastok v Európe sa prejavuje v tomto pomere (Verhältniss): narodení k žijúcim 1:26, úmrtia k žijúcim 1:38, nárast je teda veľký, každoročný prírastok obyvateľstva činí 1,5 na sto.

Vo východnejších krajinách Európy nie je taká veľká hustota obyvateľstva ako v západoeurópskych krajinách, napr. v Rakúsku žije na jednej štvorcovej míli len 2879 obyvateľov (v Čechách 4079, v Uhorsku len 2504), v Prusku len 2667, v Turecku len 539 a v Rusku len 156 (v európskom Rusku 605, v ázijskom 48).

Zo všetkého, čo sme doteraz uviedli, vyplýva, že v Európe narastá počet obyvateľstva, ale rozmnožuje sa i chudoba a núdza. V západoeurópskych krajinách dosahuje priemysel vysoký stupeň rozvoja, žije tam najviac ľudí, sú síce najbohatšie, ale je tam aj najviac chudoby. Pri narastajúcej hustote obyvateľstva na jednej strane a chudoby na strane druhej musel rozvážny európsky duch upriamiť pozornosť na situáciu a premyslieť, ako by sa dala vyriešiť. Niet pochyb, že zem nedokáže uživiť svojich obyvateľov, zatiaľ však ešte nie sme tak ďaleko v hospodárstve, vede, najmä chémii (lučbe), aby sme z útrobov zeme a iných prírodných zdrojov vydobyli všetko, čo potrebujeme k dostatočnej výžive, preto musel ľudský rozum premýšľať o iných prostriedkoch, ktoré by v tejto situácii pomohli. Veľký úžitok proti biede priniesli zemiaky s výdatnými výnosmi, ktorým sa dobre darí aj v neúrodnej a zanedbanej pôde, tie však biedu neodstránili, len zmiernili. Na zníženie biedy boli teda potrebné ešte aj iné prostriedky. Našli sa rozličné spôsoby. Keď v západoeurópskych krajinách neustále narastal počet obyvateľstva i chudoby, mnohí sa začali sťahovať do novoobjavených častí sveta, aby si tam našli živobytie, ktoré stratili doma, a aj vlády, keď videli, že pri rastúcom počte chudobných prichádzajú zlé časy, začali ľudí bez obživy do tých krajín vyvážať. Tento prostriedok pomohol však len nakrátko, pretože v uvoľnenom priestore

*Kto si dôkladne premyslí, čo sme tu predniesli, dokonale pochopí, v akom stave sa v súčasnosti nachádza Anglicko: na jednej strane neslýchané bohatstvo, na druhej obrovská chudoba.

~ Vtedy jeden z talianskych štátov.

sa počet obyvateľov zase rýchlo doplnil. Ukázalo sa teda, že je potrebné nájsť iný spôsob pomoci biednym, a tu prišli podaktorí na myšlienku, aby bohatí jednotlivci alebo vlády zamestnávali chudobných, a tým im zabezpečili živobytie. Ani tento spôsob však nemohol podstatne znížiť chudobu, lebo práca, ktorá sa dáva z dobročinnosti, zvyčajne nie je veľmi potrebná, je zriedkavá a závisí od dobrej vôle. Na odstránenie chudoby bol potrebný trvácnejší prostriedok. Odkázaným, chudobným a nezamestnaným sa dávajú almužny, a keď sa ich dávanie a spotreba lepšie zorganizovala, sama osebe sa stala najbližším prostriedkom na pomoc v chudobe. Organizovaná dobročinnosť a spotreba viedla ku založeniu špecializovaných inštitúcií: ústavom pre chudobných, a pred ich vznikom i po ňom zakladali sa podobné inštitúcie: pracovné domy, sirotince, domy pre nájdencov, tovarištvá vzájomnej pomoci, sporiteľne a pod. Nemocnice existovali už v minulosti a najmä v stredoveku, a opatrovali chorých, nemôžu sa však považovať za následok popísaných okolností, ide o inštitúcie pomáhajúce ľudskej biede, nachádzajúcej sa v každom čase všade. Spomenuté dobročinné inštitúcie nielenže slúžia kresťanskému svetu a ľudstvu ku cti, ale sú aj v krajinách, nachádzajúcich sa v opísanej situácii, rovnako potrebné, lebo kde sa zide veľké množstvo chudobných nezamestnaných, tam vznikajú a prepukajú rôzne nešváry.

Obce svojich chudobných v minulosti zaopatřili almužnami, naši predkovia sa vyznačovali aj tým, že žiadnemu chudobnému nedovolili žobrať, ani žiadneho chorého neopustili, ale im bez toho, aby potrebovali pobádanie, pomáhali, tých prvých zaopatřili, tým druhým domov nosili všetko potrebné, čím sa tento staroslovenský zvyk dodržiava až dodnes tam, kde sa naše staré mravy zachovali v tej najčistejšej podobe.* So vznikom veľkých miest sa týmto dobrovoľným dávkami kládli čoraz väčšie prekážky: v malých obciach sa ľudia navzájom dobre poznajú, známi sa jeden o druhého starajú, skôr si pomáhajú, ľahšie tiež rozoznajú tých, čo skutočne potrebujú pomoc. Vo veľkých mestách sa ľudia menej poznajú, chudobní sa tam stratia a rôzni nezbedníci, lenivci sa prezlečú za opustených a iných ľahko môžu oklamať a dobročinnosť zneužiť. Podvedená dobročinnosť potom aj skutočne chudobných prehliadne a ochladne. Z toho dôvodu bolo vo veľkých mestách potrebné založiť inštitúcie na opateru chudobných, a to tým skôr, že sa ich tu zbiera mnoho a dobrovoľné príspevky, z ktorých by sa chudobní zaopatřili, sú neisté. Namiesto dobrovoľných príspevkov nastúpili teda príspevky síce tiež dobrovoľné, ale organizované, ktoré podporovatelia skladajú pravidelne, za ktoré sa

*O tomto je známe Helmoldovo svedectvo o našich predkoch: „nec unquam apud illos egenus aut mendicus repertus est“, t. j. nikdy sa u nich nenašlo ani chudobného, ani žobráka. Svedčí toto o láske našich predkov k svojim blízkym, základnej kresťanskej cnosti.

i domovy pre chudobných kupujú a tí sa o ne síce skromne, ale počestne starajú. Chudobných do domova prijíma výbor samotného podporného združenia, alebo úrad, takže podvod nie je možný. Tí obyvatelia domovov, ktorí ešte môžu pracovať, vykonávajú práce, ktoré sa v domove vykonať dajú, a výtazok z ich práce sa využíva v prospech domovov.

Ešte pred zakladaním domovov vznikali takzvané osady chudobných, najprv v Holandsku a neskôr aj v iných európskych krajinách. Tieto osady spočívali v tom, že sa osadníkom dali pusté polia, aby ich obrábali a zúrodnili, a ich práca na nich sa odmeňovala podľa zásluhy. Čo zostalo z výdavkov na ich život a obrábanie polí, to si nechali. Osady chudobných sa úspešne dajú zakladať tam, kde sa nachádza veľa neobrobenej pôdy.

Pracovné domy sa od domovov pre chudobných odlišujú tým, že sa v nich chudobní musia užiť sami bez podpory iných. Takéto domy zakladajú alebo jednotlivci, alebo vlády. Väznice sú tiež pracovné domy, ale pre lenivcov a zločincov. Sirotince a domovy pre nájdencov slúžia ako doplnky pre domovy pre chudobných a pracovné domy. Keď chudobní nedokážu užiť sami seba, tým menej dokážu užiť svoje deti. Musia sa o ne teda postarať iní, ľudia plní lásky k svojim blíznym, a vďaka ich starostlivosti a s pomocou vlád a štátnych úradov vznikali inštitúcie, ktoré vychovávajú a vyučujú deti chudobných a priučujú ich práci. Zároveň sa objavila otázka a o tej sa viedli dlhé spory, či je lepšie, keď sa sirotky a deti chudobných vychovávajú v jednej špecializovanej a na to určenej inštitúcii, alebo by bolo lepšie, keby sa rozdelili na výchovu do rodín. No tento spor nepriniesol veľa úžitku. Deti sú totiž rozhodne lepšie zaopatrené, keď sa vychovávajú, ako keby len ako drevo v hore odrastali a potom sa z nich stali tuláci, zvyknutí na lenivosť, toto žriedlo nešvárov a hriechov. Úlohou úradov potom je dávať pozor na to, aby sa deti, rozdelené po rodinách, dostali len do poctivých a pracovitých rodín, domovy zase nesmú pôsobiť stiesnene a s deťmi sa nesmie zaobchádzať, akoby ich vychovávali vo väzení, treba ich pri všetkej potrebnej prísnosti vychovávať voľnejšie. Najvýznamnejšou inštitúciou tohto druhu je sirotinec v Halle, ktorý v r. 1698 založil šľachetný Franke.

Domovy pre nájdencov sú rovnaké ako sirotince, len sa v nich vychovávajú deti, ktoré bezbožní, zvyčajne nepoctiví rodičia vyhodili a opustili už v najútlejšom veku.

Tovarištvá vzájomnej pomoci sú združenia ľudí jedného stavu a povolania, ktorí si navzájom pomáhajú, kým sú členovia zdraví a v lepších časoch sa skladajú do spoločnej peňažnej pokladnice a z jej úrokov potom podporujú tých, ktorí pre choroby či vek už

prestali pracovať.

Spomedzi týchto ústavov sú najvýznamnejšie a najväčšmi odolávajú všeobecnému nedostatku **sporiteľne**. Ich podstatou je, že od obyčajných, pracovitých ľudí prijímajú drobné sumy, po grajciaroch, po grošoch nazbierané, a z nich im platia úroky, a takto im ponúkajú príležitosť hospodárne si nasporiť majetok.

Aby sa činnosť sporiteľní rozrastala a boli schopné vyplácať náležité úroky z peňazí chudobných, prijímajú aj väčšie sumy hotovosti od bohatších, ktoré potom s dostatočným zabezpečením požičiavajú za vyššie úroky, alebo s nimi podnikajú, napr. stavajú, z čoho majú väčšie výnosy, než sami platia na úroky. Úžitok týchto sporiteľní je nezmerateľný, o čom sa podrobnejšie rozhovoríme nižšie.

Vyššie sme povedali, že sa v západoeurópskych krajinách prudko zvýšil počet obyvateľstva, a preto tam bolo treba vybudovať inštitúcie, ktoré by chudobným pomáhali a ulavili im v núdzi. Ak je niekde niečo veľmi potrebné, tam to aj vznikne, a tak sa aj v západnej Európe najprv začali dobročinné ústavy zakladať a odtiaľ sa rozšírili do iných krajín. Uviedli sme aj to, že vo východnej Európe ešte nie je počet obyvateľov v pomere k územi, na ktorom žijú, taký veľký ako na Západe, takže sa tu ešte ani nemohla natoľko rozmôcť chudoba a bieda, lebo tu ešte skoro všetci okrem niektorých stavov majú vlastné pozemky, na ktorých sídli a z nich sa živia i uživiť môžu. V poslednom čase však už i tu z rovnakých dôvodov počet obyvateľstva narastá a aj priemysel sa začína rozmáhať, spolu s tým sa teda rozširuje i trieda chudobného ľudu, nútená živiť sa nádenníctvom, takže už aj tu vzniká potreba zakladať takéto dobročinné inštitúcie a postarať sa o opustený ľud. Rovnaký stav panuje aj v našej vlasti. Máme síce aj veľa opustenej a neobrobenej pôdy, ale niekde sa pre prírodné prekážky, napr. priveľký obsah piesku či nedostatok vody, ešte ani obrobiť nedá, na druhej strane sa iné, predtým neosídlené a neobrobené, už aj obrábajú a osídľujú, hornaté kraje našej vlasti sú už celkom obrobené, na mnohých miestach sa aj kopcovité a neúrodné kusy orú, z čoho môžeme s istotou usúdiť, že už ich ľudia osídlili, niekde už až natoľko, že sa na tolkej pôde všetci uživiť nedokážu, a alebo sa musia sťahovať na prázdne pozemky, alebo sa dajú na námedznú prácu a tým očividne vytvárajú triedu chudoby bez akéhokoľvek majetku. Keby už u nás prekvital priemysel, ľudia by sa valili do fabrík a manufaktúr, no keďže ho ešte nemáme, alebo len veľmi málo, trú rozličnú biedu a živia sa všelijako: maloobchodom, čipkárstvom, plátenníctvom, drotárstvom, sťahovaním sa v lete do úrodnejších krajov za žatvou, mlatbou, a odtiaľ si na zimu donášajú obživu. Pravdou je, že ešte dlho potrvá, kým u nás vznikne veľmi početná vrstva takéhoto

chudobného ľudu, lebo ešte vždy máme nevyužívané kusy zeme, ktoré sa bez veľkých prekážok dajú obrobiť, obrobia sa však ešte účinnejšie, keď sa budú môcť vysušiť močariny a v pustatinách bez vody vybudujú sa artézske studne, ktorých vrty sú už čoraz dokonalejšie a prospešnejšie, lebo tak sa budú dať rozľahlé chotáre osídliť a zaľudniť. Povedali sme už však, že sa táto trieda aj u nás začína vzmáhať, a tak je potrebné pomýšľať na zakladanie inštitúcií, ktoré by si ju vzali na starosť a pomáhali jej.

Niektoré z týchto inštitúcií vznikli v poslednom čase už aj v našej krajine a s pribúdaním chudobných sa rozrastá aj ich počet. Vo viacerých mestách máme už aj domovy pre chudobných, máme aj pracovné domy a sirotince,* a čoraz väčšmi sa množia aj sporiteľne. Medzi nimi považujeme za najdôležitejšie tie posledné, a zo srdca si prajeme, aby sa v krajine rozšírili čo najväčšmi.

Sporiteľne sme zaradili medzi dobročinné inštitúcie, čím sme im aj určili hlavný smer: pomáhať ľuďom v chudobe a nemajetnosti. Obyčajní námedzní ľudia, odkázaní na prácu svojich rúk, sa nikdy nedostanú naraz k veľkým zárobkom, s ktorými by mohli začať samostatne podnikat', ale dostávajú len nižšiu plácu, ktorou sa živia, a zvyšok si na starobu, horšie časy odkladajú, alebo ak na seba nepamätajú, ľahkomyselne ho minú a premrhajú. Zbytky tej nižšej pláce teda ležia bez úžitku v truhlách a skrinách alebo sa naverímboha míňajú najmä preto, že sa nedajú zužitkovať, že na to nemajú príležitosť. Na dobré a užitočné vynakladanie týchto zbytkov slúžia spomenuté sporiteľne, ktoré prijímajú nielen väčšie, ale aj celkom malé i tie najmenšie sumy a za ne riadne platia úroky.

Sporiteľne sa rovnako ako iné inštitúcie zakladajú akciami,** ktoré zaplatia zámožnejší ľudia. Akcie sa môžu vystaviť na vyššie i nižšie sumy, vydať vo väčšom či menšom počte, čo závisí od jeho okolia a majetku. Čím je okolie bohatšie, rozvinutejšie, tým na vyššie sumy sa akcie vystavia a tým viac sa ich vydá, čím je chudobnejšie a menej rozvinuté, tým sú akcie na nižšie sumy a aj sa ich vydá menej. Tieto akcie, vlastne peniaze, ktoré sa z nich vyberú, tvoria istinu sporiteľní, ku ktorej sa pridávajú väčšie či menšie sumy od tých, ktorí svoje peniaze chcú ukladať a poberať úroky, a z nich i z peňazí zakladateľov či akcionárov sa vyplácajú úroky, alebo sa s nimi podniká so ziskom. Úroky, ktoré pripadajú na základné akcie (účastiny), sa po odpočítaní

*Vynikajúci sirotinec máme v Žiline, v Trenč. stolici, založil ho šľachetný ľudomil, bývalý nitriansky biskup Vurum, slávnej pamäti. Každoročne vychová vyše 60 sirôt a je veľkým dobrodením pre celý kraj. Sláva jeho zakladateľovi! Škoda, že sa tam v poslednom čase málo učí v materinskej reči, a tak deti, ktoré nepoznajú iný jazyk než materinský, nemôžu robiť pokroky vo vedomostiach.

**Akcii sú účastinné listiny, ktorými sa ich odberateľ zaväzuje, že nejakému ústavu alebo priemyselnému podniku zaplatí istú sumu.

nákladov na správu inštitúcie istý čas účastinárom nevyplácajú, ale ukladajú sa do špeciálnej pokladnice inštitúcie a tvoria rezervu, potrebnú pre nepredvídané a náhodné udalosti. Takto vyzerá základná štruktúra sporiteľní.

Vznikla však otázka, a ešte vždy sa opakuje, aké peniaze, od koho a po koľko môžu sporiteľne prijímať, to znamená, či má ísť len o čisto dobročinné inštitúcie, alebo či môžu aj podnikáť ako banky.* Niektorí žiadajú, aby sporiteľne nemali s bankami nič spoločné, a teda ani neprijímali veľké sumy a nepúšťali sa do priveľkého podnikania, ale

*V dávnych časoch, keď už boli peniaze v obehu, platilo sa všetko v hotovosti. Keď sa však v novoveku priemysel rozrástol a pre väčší dopyt zdražel tovar, razené peniaze nestačili na vyplatenie všetkého, a preto bolo potrebné vynájsť aj iné prostriedky platby. Prvým spôsobom si kupci a obchodníci vzájomnú výmenu zanášali do účtovných kníh a po istom čase zrátali, a ten, kto od druhého zobral viac, ako dal, rozdiel vyplatil (otvorené účty, knihy debet a kredit). Ani tento spôsob dlho nestačil, tovaru pribúdalo, obchod sa rozširoval, do vzájomného obchodu neustále pristupovali ďalšie krajiny, obyčajné účtovanie medzi známymi teda stačiť nemohlo a obchodník, ktorý preberal tovary od A., nepredával naspäť jemu, ale inému, čiže C. atď. Hotovosť už nestačila na vyplatenie ohromného objemu tovarov a okrem toho hotové peniaze nemohli sa z jednej krajiny do druhej, často veľmi vzdialenej, posielat', čo by aj inak bolo spojené s ešte väčšími útratami a inými ťažkosťami. Kupci sa teda museli vyplácať inak a vznikli zmenky (Wechsel). Zmenky sú písomné odkazy (Anweisungen, Assignationen), ktorými obchodníci rozličných krajín či miest nahrádzajú peniaze, čo majú nárok požadovať od iných, čo sú im dlžní, a namiesto seba poveria či žiadajú iných obchodníkov, aby títo vyrovnali a zaplatili dlhy, čo majú medzi sebou, napr. istý obchodník v Bystrici A. má žiadať od istého kupca v Pešti B. 2000 zl., posielanie peňazí by prinieslo náklady a B. možno ani hneď platiť nemôže a A. peniaze potrebuje, aby teda A. peniaze hneď dostal, požiada druhého obchodníka v Bystrici C., ktorý zase dlhuje istému obchodníkovi v Pešti 2000 zl., aby mu tieto peniaze vyplatil, ktorý to rád urobí, bo mu odpadnú náklady a mrzutosti pri posielaní peňazí do Pešti, dá tieto peniaze kupcovi bystrickému A. a tento vystaví zmenku kupcovi peštianskemu B., ktorú bystrický kupec C. za zložené peniaze obchodníkovi A. kúpil, a v tejto zmenke obchodník A. svojho peštianskeho dlžníka B. požiada, aby peniaze, ktoré mu dlhuje, vyplatil namiesto neho kupcovi D. v Pešti, ktorému je zase dlžný bystrický držiteľ zmenky C., a keď to ten urobí, všetko je vyrovnané a dlhy sú vyplatené. Namiesto veriteľa bystrického A. je v zmenke menovaný veriteľ D. v Pešti a namiesto dlžníka peštianskeho B. vypláca prvý zmenku bystrický obchodník C., tak teda títo ostatní, t. j. D. a C., prvých, t. j. A. a B. vymenia, a preto sa aj tento písomný odkaz volá **zmenka**. Nie vždy sa to však takto podarí a obchodníci nie sú vždy pri peniazoch, aby vystavené zmenky mohli kúpiť a vyplatiť, preto museli sa vynájsť iné prostriedky, aby sa vystavené zmenky hneď mohli vyplatiť, a tento prostriedok dodali **banky**. Banky prijímajú zmenky, hneď ich vyplatia svojimi poukážkami a stiahnu úrok, ktorý na peniaze uložené v zmenke od času podania zmenky bankám až po termín, v ktorom sa musia vyplatiť, t. j. takzvaná doba splatnosti (Verfallszeit), prináleží, čo sa nazýva diskontovanie alebo eskontovanie zmeniek. Týmto spôsobom sa bez akéhokolvek prenášania peňazí ohromné sumy prostými písomnými odkazmi vyplatia. Banky, ktoré tieto zmenky vyplácajú, sa volajú diskontujúce banky a zmenky vyplácajú svojimi poukážkami, bankovými poukážkami, ktoré sa vydávajú namiesto peňazí na uľahčenie obchodu, a keď banky majú v krajine úver (kredit), všade platia ako peniaze. Samo od seba sa rozumie, že tieto poukážky nemôžu banky vydávať len tak holo, nemajú totiž skutočnú cenu, ale len hodnotu predstavovanú, musia byť teda kryté, a to sa zabezpečí tak, že banky majú hotovosť alebo ešte nevyrazené zlato a striebro a týmto za svoje poukážky ručia. Tohto zlata a striebra v bankách nemôže byť, pravda, toľko, koľko sa vydá zmeniek, lebo by z nich obchod nemal žiaden úžitok a vôbec by sa mu nepomohlo, ale zvyčajne býva v banke zložená len tretina alebo štvrtina zlata a striebra z tej ceny, na ktorú vystavili papiere, a často ešte oveľa menej. Vo vydávaní poukážok sú však banky tiež obmedzené, a to tým, že keby vydali priveľa poukážok, tie by stratili cenu a padli by, ako sa hovorí, niže pari, t. j. nedávalo by sa za poukážky toľko hotových peňazí, ako je na nich vyznačené, a v dôsledku toho by sa poukážky hrnuli do banky na výmenu za hotové peniaze, a keby banka nebola schopná všetky zameniť, musela by výmenu na istý čas odložiť, a to by jej kredit v spoločnosti veľmi oslabilo alebo by musela vyhlásiť bankrot, čo by znamenalo jej záhubu a pre spoločnosť obrovskú škodu. Tieto diskontujúce banky a banky na poukážky zaoberajú sa vlastne len tým, čo obeh veľkých peňažných súm napomáha, zvyčajne sa teda nezaoberajú vlastným

aby prijímali len menšie sumy a tieto potom alebo úročili, alebo ich vynaložili na niečo menšie, čo prinesie zaručený zisk, aby teda nefungovali na ukladanie hotovosti od zámožných (das Vermögen, majetnosti), ale len ako pomoc na zbieranie vôbec nejakého majetku, a tak aby ponúkali príležitosť len chudobnejším, ktorí si chcú zvyšné peniaze z výrobkov ukladať do bezpečia, a tak si niečo nadobudnúť. Sporiteľne sa chápu skôr v poslednom menovanom zmysle a s istotou môžeme povedať, že v Európe aj funguje najviac takýchto sporiteľní. Francúzske komory v tomto roku rozhodli, že ak sumy prijaté na tento účel vďaka úrokom dosiahnu istú výšku, už sa im úroky nepripisujú, lebo ich majitelia už sami môžu s nimi niečo iné podniknúť a ich zvyšovať. Z toho vidno, že francúzske komory pochopili sporiteľne ako čisté dobročinné inštitúcie a nechcú z nich mať banky, ktoré sa snažia len o zhodnocovanie peňazí a zisk. Na základe toho by sporiteľne prijímali peniaze len od chudobnejších, zanedbaných ľudí v nízkych sumách, ktorých najvyššiu hodnotu by sami určili, napr. do 100, 150, 200 zlatých v striebre alebo inak podľa okolností, počínajúc od malej sumy, napr. jedného zlatého.

Vyššie sme povedali, že sporiteľne považujeme za dobročinné inštitúcie a nechceme, aby sa z nich stali úplné banky, ktoré by prehliadali či odsúvali záujem chudobných, ale chceme, aby chudobným poskytovali príležitosť nielen bezpečne uložiť horko-tiažko zhromaždené peniaze, ale ich aj riadne vyplácanými úrokmi zhodnotiť, čo by im pomohlo nadobudnúť väčší majetok, no ak sporiteľne zároveň nielenže neprekážajú, ale naopak pomáhajú, ak sporiteľne čoraz väčšmi upevňujú svoju stálosť, trvácnosť a činnosť a uspokojujú čoraz väčší počet klientov, prečo by sa teda nemohli pustiť aj do ďalšej činnosti a prečo by sme s tým nemali súhlasiť? Tá ďalšia činnosť, ktorú sporiteľníam niektorí odopierajú, no my si myslíme, že cieľom sporiteľní neodporuje, spočíva v tom, aby sporiteľne prijímali od zámožnejších ľudí i väčšie sumy, teda už zhromaždené prostriedky, a tým čiastočne fungovali aj ako banky na vklady (Depositens-Bank), nie síce v plnom rozsahu, ale aby zameranie týchto bánk v menšej

podnikaní, ale len požičiavaním peňazí, diskontovaním zmeniek, vyplácaním namiesto iných atď. Zisk majú dobrý, keď sa dobre spravujú, napr. banka, ktorá má 1 milión hotovosti v zlate a v striebre, a na 4 milióny vydá poukážky a tie s úrokom 4 % vynaloží, dosiahne zisk 160 000 zl., z tohto keď sa 1 % na náklady na správu banky odráta, ostane ešte 15 % zisku pre účastníkov, zakladateľov banky.

Okrem týchto bánk sú ešte iné banky, takzvané girobanky a banky na vklady (Depositens-Banken). Prvé prijímajú hotovosť v zlate a striebre od obchodníkov, ktorí medzi sebou obchodujú, zaznačujú to, čo kto dal, do hlavných kníh, a potom podľa toho, ako sú si obchodníci navzájom dlžní, jednému odrátajú a druhému pripíšu; tie druhé prijímajú peniaze, štátne papiere, drahé kamene atď. a za istú odmenu ochraňujú ich a potom ešte prijímajú od obchodníkov, iných priemyselníkov a aj druhých súkromných osôb peniaze, ktoré títo práve nepotrebujú, a platia z nich malé alebo aj žiadne úroky. Len zriedka však fungujú tieto banky osobitne, ale diskontujúca banka je zvyčajne aj banka na poukážky a na vklady a naopak. Girobanka je v Európe už len jedna jediná, v Hamburgu.

miere nevylučovali. Takto by sa do sporiteľní zozbieralo viac prostriedkov a tie by pri dodržaní svedomitosti a prísnych pravidiel znamenali veľký prínos aj pre samotnú sporiteľňu, aj pre jej klientov, chudobných i bohatších, aj pre celú spoločnosť. Vďaka tomu budú môcť sporiteľne vo väčšej miere podporovať podnikavých priemyselníkov, majiteľov statkov alebo obchodníkov, budú môcť chudobným splácať vyššie úroky a aj lepšie odmeňovať samotných zakladateľov sporiteľní, a nedá sa nič robiť, ľudia, ktorí sa do niečoho takéhto pustia a poskytujú vlastné peniaze, žiadajú, aby boli odmenení aspoň tak, ako by im vyniesol bežný obchod. Je samozrejmé, že peniaze sa musia vydávať pod prísny bezpečnostný režimom, a keď sa dôchodky budú spravovať svedomito a účastinárom sa vyplatí slušná a náležitá odmena, čisto ľudský zámer: napomáhanie chudobného a zanedbaného ľudu, sa dá vhodne spojiť s tým druhým: so slušnou odmenou účastinárom a zakladateľom sporiteľne. Chápeme, prečo sa francúzske komory nechceli spojiť s bankovým živlom, ľahko si vysvetlíme, prečo sa v západnej Európe vyvíja tlak, aby sporiteľne fungovali len na základe vlastného určenia: t. j. napomáhaní chudobného ľudu. Iných bánk tam totiž majú dosť, a tie slúžia na podporu podnikania, pravdaže, s dostatočným zabezpečením. U nás však bánk niet. Aj tá jediná v Pešti je značne obmedzená, bude teda vhodné, aby sme to, čo nemáme, nahradili iným spôsobom. Nemáme síce ešte veľký priemysel, ten sa len teraz pomaly začína rozvíjať, nemáme preto ešte veľa príležitostí, aby sme tomuto priemyslu, konkrétne manuálnemu i obchodnému, pomáhali, ale máme dosť pozemkov, ktoré potrebujú kapitál, a chýba nám úverový ústav (Leihanstalt), ktorý by podporoval poľnohospodárstvo, v tejto oblasti teda potrebujeme množstvo kapitálu, aby sme súčasný stav zlepšili a naši majitelia pôdy zbohatli. Dobré vieme, že naše zákony ešte nedostatočne zabezpečujú peňažné istiny, a vieme aj to, že ich uplatnenie je neisté a nie vždy ochraňujú poškodených pred podvodmi a svojvoľnosťou, v tomto by sporiteľne museli postupovať nanajvýš opatrne. Peniaze na nehnuteľnosti by mohla poskytovať len za podmienky zataženia majetku záložným právom a až po tom, čo by sa dôkladne presvedčila o stave majetku a dlhových dlžníka, pôžičky na hnutelnosti by poskytovala len vo výške polovice skutočnej ceny, čím by sa v ohľade na svojich dlžníkov dostatočne zabezpečila. Takto by pochopiteľne mohla pomáhať aj priemyselníkom, fabrikantom alebo obchodníkom a príležitostne im požičiavať peniaze a prijímať ich zmenky, pri ich eskontovaní by však musela byť ešte opatrnejšia, lebo ak odberateľ zmeniek niekde ľahko utrpí škodu, je to práve pri zmenkách. Najdôležitejší pri nich sú prepisovatelia

⁷ Predaj alebo nákup zmenky pred dobou splatnosti s určitou zrážkou.

a prijímatelia alebo ručitelia, práve pri nich by sporiteľňa musela prísne sledovať ich schopnosť splácať.

Rovnako by musela prísne sledovať štátne cenné papiere, ktorých obeh je neustále premenlivý a neistý, a z tých by teda kvôli tomu, aby predišla prípadným škodám, vyplácala len dve tretiny ich aktuálnej ceny na burze, aj to za dodatočných podmienok, nastavených tak, aby boli výhodné (vorthelhaft, užitočné) pre sporiteľňu samotnú. Čím je kraj, v ktorom sa sporiteľňa založí, chudobnejší, tým menej by, pochopiteľne, mohla sporiteľňa poskytovať väčšie sumy hotovosti či v zmenkách, atď., ale zároveň by mala aj menej príležitostí poskytovať väčšie úroky či so svojimi prostriedkami podnikat', musela by sa teda obmedziť len na pomoc chudobným, a keby nemala dostatok príležitostí, poskytovať dostatočne zabezpečené prostriedky na slušné úroky, no zložené u niektorej mravnej inštitúcie, napr. u stolice, mesta či nejakej inej.

Pravdou je, že by odmeny účastinárov zakladateľov takto nevyzerali veľmi výhodne a pri tom mále by sa museli uspokojiť len s málom.

Z požičaných peňazí by sporiteľne nesmeli požadovať vyšší úrok, než určuje zákon, a podľa súčasných zákonov sa to ani nesmie, keby však sporiteľňa s vlastnými peniazmi podnikala, záležalo by na nej, koľko by si poctivým spôsobom sama zaslúžila. Na prijaté peniaze by sporiteľňa dávala menší úrok, nie však oveľa menší, inak by nepovzbudzovala vklady a nebudila by dôveru. Menší úrok preto, aby samotná sporiteľňa získala dostatok prostriedkov na svoju správu a odmeny účastinárov, ktoré musí vyplácať. Tento zisk jej však právom patrí, lebo tí, čo jej zverujú svoje peniaze, dostávajú plné garancie, a všetkým je známe, že čím riskantnejšie sú vklady, tým väčšími narastajú úroky a úžerníctvo. Rozdiel medzi prijatými a vydanými úrokmi, skromný poplatok za vklad, prepadnutie úroku na dva mesiace pri vklade a výbere by vyniesli účastinárom slušnú a náležitú odmenu. Čím väčšia suma by sa do sporiteľne vkladala, tým menší úrok by sa z nej vyplácal, lebo výnosy vkladateľov sa neustále navyšujú a veľké sumy peňazí majú uložené na bezpečnom mieste, zároveň sa však neodporúča aj z menších súm poskytovať nízke úroky a potom v záujme úspešného podnikania musieť ukracovať chudobných.

Z celkového systému, ktorý by sme našim sporiteľňam priali, vyplýva, že by sa vkladné knižky nevystavovali na vlastné mená vkladateľov, ale len na bežné čísla, a tak by sa peniaze vydali každému, kto knižku prinesie (au porteur). Všetkým je jasné, že by tu vo všetkom musel panovať ten najväčší poriadok a ukážková svedomitosť, lebo takéto inštitúcie sa dajú založiť a udržať len na tej skale, akou je viera a dôvera, ktorú k nim

verejnost' prechováva.

V našej krajine vzniklo už asi 14 sporiteľní, z nich najnovšia je bystrická, ktorú založili v posledných týždňoch. Úprimne sa z nej tešíme, vďaka nej sa naša krásna Bystrica zase stala významným mestom pre naše severné kraje. Z celého srdca by sme si priali, aby bystrická sporiteľňa správne pochopila svoje postavenie a význam, rozšírila pole svojej pôsobnosti (der Umfang, circuitus) a konkrétne aby založila komandity v severných okresoch, v susedných stolicách, a stala sa tak pre ne požehnanou inštitúciou. V Liptove, v Turci a na Orave sotva môžu teraz vzniknúť sporiteľne, keďže tam nie sú vhodné podmienky, mohla by v nich teda bystrická sporiteľňa zriadiť svoje komandity, lebo obchod medzi Bystricou a týmito stolicami je živý a vzdialenosť krátka. Takto by bola táto sporiteľňa veľmi užitočná.

Dobre fungujúce sporiteľne prinášajú veľký úžitok: chudobní si majú kde odkladať to, čo si horko-tážko vyrobili, a nielenže sú ich ťažko zarobené peniaze v bezpečí chránené pred stratou či vyrabovaním, ale im ešte prinášajú úroky, a tak im na zlé časy staroby zbierajú hotovosť, ktorou sa budú môcť brániť životnej núdzi. Ak tieto peniaze zostávajú nádenníkom či robotníkom v rukách, ak sú ešte roztopašní, ľahko ich minú, prepijú, prehrávajú v kartách alebo inak premárnia, a čo potom nasleduje? Bieda, z biedy tuláctvo, žobranie, krádež a iné zločiny či priestupky v rodinách a obciach.

Sporiteľne teda napomáhajú aj mravnosť ľudu, podporujú blahobyť rodín, rozširujú a rozmnožujú spokojnosť obyvateľstva krajiny, okrem týchto priaznivých následkov prinášajú hospodársky úžitok aj štátu, a to tým, že peniaze, ktoré by si mnohí obyvatelia nechali u seba, zavádzajú do obehu, čím zvyšujú aktivitu a bohatstvo. Veľa peňazí odložených bez úžitku predstavuje pre krajinu veľké nešťastie, a to sa stáva všade tam, kde niet dostatočných úverov a kde chýba príležitosť vynaložiť prostriedky bez úžitku, tam sa peniaze odkladajú po kútoch a po stranách. V žiadnom štáte niet ani stopy po skrytých pokladoch z priemyselných, bezpečných čias, poklady sa vykopávajú zo zeme, zo zrúcanín, zakopané v časoch nebezpečných, nepriemyselných. Peniaze hýbu všetkým: hýbu rukami, hýbu rozumom, tvoria tovary a uvádzajú ich do obehu, čím teda väčšmi a rýchlejšie peniaze kolujú, tým bude aj viac rozumu, viac pracovitých rúk, tým bude viac tovaru a ním sa uspokojí viac túžob a potrieb. V niektorej krajine môže byť v obehu málo peňazí, a predsa sa v nej zozbiera viac všeobecného bohatstva, no v takom prípade musia peniaze obiehať rýchlo, a na to musí byť krajina dostatočne bezpečná a priemyselne rozvinutá. V inej krajine môže byť veľa peňazí, a predsa sa tam hromadí

¹ Obchodná spoločnosť, v ktorej aspoň jeden spoločník ručí celým majetkom, ostatní len vkladmi.

chudoba a núdza, pretože tam niet bezpečia a podnikavosti. Sporiteľne sú inštitúcie, ktoré privádzajú peniaze do obehu, preto by sme si najmä kvôli našim severným okresom priali, aby prijímali peniaze nielen od chudobnejších, ale aj od zámožnejších jednotlivcov, a správne ich zhodnocovali. Správne fungujúce sporiteľne poskytujú zloženým prostriedkom dostatočné záruky, preto im aj tí zámožnejší radi zveria svoje peniaze, ktoré by inak držali doma. Okrem spomínaného významu majú dobre fungujúce sporiteľne pre štát aj ten ekonomický úžitok, že držia na uzde úžeru a svoje peniaze požičiavajú na zákonný alebo ešte menší úrok. V našich severných okresoch, kde je málo peňazí, rozšírila sa veľká úžera, vopred sa vyberajú obrovské úroky, peniaze si požičiavajú tí, čo ich nevyhnutne potrebujú, aby sa vyhli záhube, podnikavosť je teda už vopred zničená, lebo sa často nedá ani pomyslieť na to, že aj pri veľkej usilovnosti a podnikavosti požičané peniaze spolu s úrokom niekedy vrátia, preto sa nikto do ničoho nepúšťa, iba tí, čo sami dačo majú. Nie je nič nové, že naši úžerníci popredku vyberajú aj 50-percentné úroky. Aká to pre verejnosť skaza, aké nešťastie! Z takýchto dlhov sa dlžníci zvyčajne vykúpia len predajom celého svojho majetku.

Sporiteľne sa u nás teraz môžu stať tým najväčším dobrodením, a veľmi sa hodia práve vtedy, keď sa začínajú zakladať spolky miernosti. Náš pospolitý ľud ušetrí tisíce a tisíce, ak sa zriekne svojho zlozvyku pitia pálenky a vstúpi do spolkov miernosti, založených horlivými vlastencami a priateľmi ľudu. Veľká časť tých tisícov sa môže založiť do sporiteľní, a tam môže pre dobro ľudu narastať a aj inak napomáhať rozvoj štátu. Tým budú sporiteľne povzbudzovať aj zakladanie spolkov miernosti. Peniaze, ktoré si pospolitý ľud vloží do sporiteľní a nasporí, môžu mu poslúžiť na zdokonalenie domáceho hospodárstva a vykúpenie z poddanstva, lebo už i u nás nastáva čas, že sa poddaní môžu z poddanstva vykúpiť. Česť nášmu zákonodarstvu, že navrhlo zákon, z ktorého vyťažia i páni, i poddaní i celá krajina! Sláva našej vláde, že tento zákon potvrdila! A okrem toho môžu sporiteľne požičiavať peniaze za týmto účelom celým bohatším obciam a tak sa stať pre štát skutočným požehnaním!*

*Práve keď toto dopisujeme, dostávame potešiteľnú správu, že sa už aj na Spiši a Šariši sporiteľne zakladajú. Či by sa aj v meste Trenčíne sporiteľňa založiť nemohla? P. S. N.